

СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННЄВОГО АКТУ НАТЯКАННЯ НА ҐРУНТІ ПРЕСУПОЗИЦІЇ

Статтю присвячено розкриттю специфіки реалізації мовленнєвого акту натякання на ґрунті пресупозиції в сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі. Доведена можливість експлуатації мовцем пресупозиції для реалізації мовленнєвого акту натякання. Встановлено головні особливості натякання за допомогою пресупозиції.

Ключові слова: дискурс, мовленнєвий акт, натякання, пресупозиція, імплікатура.

Белозёрова Е.М. Специфика реализации речевого акта намекания на основе пресуппозиции. Статья посвящена раскрытию специфики реализации речевого акта намекания на основе пресуппозиции в современном немецкоязычном диалогическом дискурсе. Доказана возможность эксплуатации пресуппозиции говорящим для реализации речевого акта намекания. Определены основные особенности намекания с помощью пресуппозиции.

Ключевые слова: дискурс, речевой акт, намекание, пресуппозиция, импликатура.

Byelozyorova O.M. Specific Character of the Speech Act of Hinting Through Presupposition. This article addresses specific character of the realization of the speech act of hinting through presupposition in modern German dialogical discourse. Possibility of exploitation of presupposition by the speaker for realization of the speech act of hinting is proven. The main features of hinting through presupposition are determined.

Key words: discourse, speech act, hinting, presupposition, implicature.

Переорієнтація поглядів вчених на основні проблеми мовознавства, що в значній мірі обумовлена зростаючим інтересом лінгвістів до відображення в мові суб'єктивного фактору, уможливило отримання комплексного уявлення про феномен натякання в людському спілкуванні. Незважаючи на високу комунікативну релевантність цього явища, в мовознавчих дослідженнях дотепер йому приділялось замало уваги, про що свідчить обмежена кількість релевантних робіт. У зарубіжній і вітчизняній лінгвістиці натяк досліджувався з позицій стилістичного та комунікативно-прагматичного підходів. Представники першого підходу [Тютенко 2000; Römer 1977; Wilss 1989] розуміли натяк як стилістичний прийом алюзії та визначали алюзію як «натяк, що виникає внаслідок посилення адресанта при породжуванні тексту за допомогою того чи іншого знаку на певний культурний денотат» [Тютенко 2000, с. 13]. Застосування комунікативно-прагматичного підходу до аналізу натяку дозволило встановити деякі його характеристики як мовленнєвого акту

та як дискурсивної стратегії [Хвощевський 2002]. Утім, виявити когнітивно-семантичні і прагма-дискурсивні властивості натяку уможливило лише його ґрунтовне дослідження у річизі **актуальної** когнітивно-дискурсивної парадигми, де феномен натякання підпав аналізу як імпліцитний мовленнєвий акт. Мовленнєвий акт натякання було визначено як дискурсивно-мовленнєву взаємодію мовця і адресата, у ході якої ними конструюється інтендована імпліцитна пропозиція – натяк. Критеріальними ознаками мовленнєвого акту натякання є обов'язкова реалізація імпліцитної пропозиції та інтендованість, оскільки в ситуації натякання мовець завжди має додаткову перлокутивну мету – вплинути на адресата таким чином, щоб він реконструював натяк. [Белозьорова 2007].

Метою статті є розкриття специфіки реалізації мовленнєвого акту натякання на ґрунті пресупозиції, шляхом послідовного вирішення конкретних **завдань**: визначити поняття пресупозиції; розвести поняття прагматичної та семантичної пресупозиції, пресупозиції та імплікатури; показати можливість експлуатації пресупозиції для реалізації мовленнєвого акту натякання; обчислити частотність натякання на ґрунті пресупозиції в сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі.

Об'єкт аналізу становлять мовленнєві акти натякання, які реалізуються в сучасному німецькомовному діалогічному дискурсі. **Предмет** дослідження – особливості реалізації мовленнєвого акту натякання за допомогою пресупозиції. **Матеріал** дослідження становлять фрагменти діалогів, що ілюструють мовленнєві акти натякання, з творів художньої літератури німецькомовних авторів кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Натякання за допомогою пресупозиції є тим явищем, яке не може не привертати увагу дослідників. Як наголошує О.В. Падучева, «мовець може свідомо зсовувати акценти, тобто, експлуатувати презумпції» (автор використовує замість терміну «пресупозиція» термін «презумпція» – О.В.) [Падучева 1985, с.59].

Нині існують певні труднощі щодо визначення поняття «пресупозиція»: «Сьогодні існує велика розбіжність у розумінні значення поняття «пресупозиція»» [Ulfig 1997, с. 321]; «зміст поняття пресупозиція не має єдиного і однозначного визначення» [Безуглая 2003, с. 108]; «З того часу, як пресупозиції стали улюбленою темою лінгвістів і філософів мови, тут панує значний термінологічний хаос» [Ebert 1973, с. 421]. Це можна пояснити, насамперед, тим, що на даному етапі розвитку науки не існує чіткого розрізнення між філософським і лінгвістичним розумінням пресупозиції. Здебільшого сутність пресупозиції розкриває контрастивне протиставлення семантичної і прагматичної пресупозиції [Падучева 1981, с. 23; Kotschi 1976, с. 97-119; Meibauer 2001, с. 44, 54; Schlieben-Lange 1979, с. 60-61], а також розрізнення понять «пресупозиція» і «імплікатура» [Krause 2003, с. 167-186; Meggle 2003, с. 160-166; Meibauer 2001, с. 48-53; Sucharowski 1993, с. 89-92; Ulfig 1997].

Під семантичною пресупозицією слід розуміти компонент смислу речення, який має бути істинним для того, щоб речення не сприймалось як семантично

аномальне або недоречне в даному контексті. Прагматична пресупозиція описується в такий спосіб: «Мовець пресупонує своїм висловленням пропозицію *p*, якщо він виходить з того, що вона відома обом співрозмовникам або акцептується як даність» [Meibauer 2001, с. 54]. Отже, пресупозиція, з одного боку, має мовну базу, з іншого, залежить від спільних фонових знань комунікантів [Meibauer 2001, с. 54]. Семантична пресупозиція не обов'язково має дублюватись прагматичною пресупозицією. Пресупозицію слід також відрізняти від імплікатури: «На відміну від пресупозицій, які становлять загальні смислові передумови, імплікатури є висновками, які робляться безпосередньо з висловлення» [Ernst 2004, с. 254.]. Крім того, «на відміну від дискурсивних імплікатур, які мають перлокутивний характер, пресупозиції, зазвичай, не належать до інтендованих елементів пропозиції. Їх реконструкція мовцем відбувається лише у тому випадку, якщо апперцепційні маси мовця і адресата не співпадають в області даної пресупозиції, тобто адресат не володіє певною інформацією» [Безуглая 2003, с. 46].

Провідною ознакою пресупозицій є їх константність при запереченні – вони не підпадають запереченню в загально-заперечних реченнях, наприклад, «Він знає, що я повернувся» і «Він не знає, що я повернувся» містять одну й ту ж саму пресупозицію «Я повернувся». Важливою відмінністю семантичних і прагматичних пресупозицій виступає їх залежність від контексту. Семантична пресупозиція не залежить від контексту, вона є умовою істинності висловлення, в той час як прагматична пресупозиція відзначається залежністю від контексту використання висловлення, вона є умовою ефективності мовленнєвого акту [Sucharowski 1993, с. 95-96]. На цьому наголошує також О.В. Падучева: «За прагматичного підходу презумпціями (автор використовує замість терміну «пресупозиція» термін «презумпція» – О.Б.) можуть виявитись лише ті судження, які присутні в контексті; тим часом для семантичної презумпції достатньо, щоб вона не суперечила контексту» [Падучева 1985, с. 60].

Таким чином, в загальному розумінні пресупозицією слід вважати ті передумови, які мають бути наявними, для того щоб адресат правильно зрозумів висловлення. Пресупозиції формують пропозиції.

Аналіз близько 2000 дискурсивних фрагментів, що містять мовленнєві акти натякання, засвідчив у 6% випадків натякання за допомогою пресупозиції:

*„Wie war die Nacht bei Professor Dohmke? **Hast du dich noch einmal für das schöne Auto bedankt?**“*

+> Ich weiß, dass er dir ein Auto geschenkt hat.

„Blödmann!“

(Spielberg Ch.: Die russische Spende, S.238)

В цій ситуації мовець (Фелікс) експлуатує пресупозицію, щоб повідомити адресату (Маргрет), що йому відомо, що стосунки Маргрет і професора Домке мають небезкорисливе підґрунтя. Якщо ми додамо заперечення *nicht* – *Hast du dich für das schöne Auto nicht bedankt?* – тобто проведемо тест на заперечення, пресупозиція не зникає – *Margret hat von Professor Dohmke ein Auto geschenkt bekommen*. Адресат одразу ж правильно інтерпретує натяк, про що свідчить її обурлива реакція.

За допомогою пресупозиції здійснюється натякання також і в наступному діалозі:

Frau Sudermann: Warum ruft denn Ihre Tochter erst heute an, wenn Sie gestern Geburtstag hatten?

Frau Körner: Des is weil gestern Mittwoch war un heut is Donnerstach, do kannse des Gespräch vom Büro aus mache, vom Dienst, des is günstischer.

+> Meine Tochter arbeitet im Büro.

Frau Sudermann: Ihre Tochter arbeitet im Büro?

Frau Körner: Ja. Die wolle sich doch e Haus kaufe.

(Deichsel W.: Bleiwe losse, S. 212)

У цьому дискурсивному фрагменті мовець (пані Кернер) хоче похвалитися перед адресатом (пані Зудерманн) тим фактом, що її донька працює в офісі. Етичні мотиви не дозволяють їй зробити це у відкритий спосіб, тому вона експлуатує пресупозицію, надаючи адресату посилання для умовиводу.

У ситуаціях натякання, подібних до вищевказаних, «експлуатація» пресупозиції може слугувати індикатором натякання. Як було доведено [Белозьорова 2007], в імпліцитному мовленнєвому акті натякання співіснують експліцитна і імпліцитна пропозиції, адресат виводить імпліцитну пропозицію з експліцитної, в цьому йому можуть допомогти *індикатори натякання* – вербальні й невербальні засоби, які забезпечують інтендування мовцем імпліцитної пропозиції і допомагають адресату її вивести з експліцитної пропозиції. Такими індикаторами можуть виступати не тільки семантично акцентовані елементи пропозиції (предикація, суб'єктний, об'єктний, локальний, темпоральний, атрибутивний аргументи), що спонукають адресата до пошуку небуквального змісту висловлення, або вся пропозиція в цілому, а й акцентована пресупозиція, яка підпадає «експлуатації» з боку мовця для досягнення ним перлокутивної цілі – донести до адресата натяк.

Таким чином, так звана «експлуатація» пресупозиції спроможна виступати діючим інструментом натякання, сама пресупозиція функціонує в цьому випадку як вербальний індикатор натякання. Отже, робимо **висновок**, що натякання за допомогою пресупозиції виявляється можливим, хоча і не дуже поширеним явищем, головною його особливістю виступає експлуатування мовцем пресупозиції для досягнення перлокутивної цілі – донести до адресата натяк, який виражається в пресупозиції. До **перспектив** відносимо вивчення стратегічного потенціалу мовленнєвих актів натякання, які реалізуються на ґрунті пресупозиції.

Література

Безуглая Л.Р. Пропозиция и прагматические импликации / Л.Р. Безуглая // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – Х.: Константа, 2003. – №586. – С. 44-47.

Белозьорова О.М. Дискурсивні властивості мовленнєвого акту натякання (на матеріалі сучасної німецької мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / О.М. Белозьорова / ХНУ імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2007. – 20 с.

Диденко А.С. Лингвистически релевантные пресуппозиции языковых единиц / А.С. Диденко // Содержательные аспекты предложения и текста. – Калинин: Кал. гос. ун., 1983. – С. 107-114.

Кобозева И.М. Об одном способе косвенного информирования / И.М. Кобозева, Н.И. Лауфер // Известия АН СССР. Сер. лит.ин.яз. – 1988. – Т. 47. – № 5. – С. 462-471.

Падучева Е.В. Высказывание и его соотносительность с действительностью. Референциальные аспекты семантики местоимений / Е.В. Падучева. – М.: Наука, 1985. – 271 с.

Падучева Е.В. Презумпции и другие виды неэксплицитной информации в предложении / Е.В. Падучева // Научно-техническая информация. – 1981. – Сер.2. – №11. – С.23-30.

Тютенко А.А. Структура і функції алузії в пресі Німеччини, Австрії та Швейцарії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / А.А. Тютенко / ХНУ імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2000. – 20 с.

Хвощевський Р.В. Натяк як мовленнєва стратегія (на матеріалі суч. фр. мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 / Р.В. Хвощевський / КНУ ім. Т.Г.Шевченка. – Київ, 2002. – 20 с.

Ebert K.H. Präsuppositionen im Sprechakt / K.H. Ebert // Franck D., Petöfi J. (Hg.) Präsuppositionen in Philosophie und Linguistik. – Frankfurt a.M.: Athenäum, 1973. – S. 421-440.

Ernst P. Germanistische Sprachwissenschaft / P. Ernst. – Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels AG WUV, 2004. – 302 S.

Kotschi Th. Negation und Implikation. Bemerkungen zum Begriff der Präsupposition als semantischer und pragmatischer Kategorie / Th. Kotschi // Deutsche Sprache. – 1976. – 4. – S. 97-119.

Krause P. On the Division of Labor Between the Theories of Presupposition and Implicature / P. Krause // Meggle G., Plunze Chr. (Hg.) Saying, Meaning, Implicating. – Leipzig: Leipziger Univ. Verlag, 2003. – S. 167-186.

Meggle G. Presuppositions and Implicatures. A First Explicative Sketch / G.Meggle // Meggle G. (Hg.) Saying, Meaning, Implicating. – Leipzig: Leipziger Univ. Verlag, 2003. – S. 160-166.

Meibauer J. Pragmatik / J. Meibauer. – Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2001. – 208 S.

Römer R. Die Anspielung im Sprechakt / R.Römer // Muttersprache. – 1977. – 87. – S. 396-412.

Schlieben-Lange B. Linguistische Pragmatik / B. Schlieben-Lange. – Stuttgart u.a.: Kohlhammer, 1979. – 155 S.

Sucharowski W. Problemfelder einer linguistischen Pragmatik. Annäherungsversuche / W. Sucharowski. – Regensburg: S.Roderer Verlag, 1993. – 178 S.

Ulfig A. Präsuppositionen und Hintergrundwissen. Eine Kritik am formalpragmatischen Präsuppositions-begriff / A. Ulfig // Intention-Bedeutung-Kommunikation. Kognitive und handlungstheoretische Grundlagen der Sprachtheorie

/ Preyer G., Ulkan M., Ulfing A. (Hrsg.). – Opladen: Westdeutscher Verlag, 1997. – S. 321-343.

Wilss W. Anspielungen. Zur Manifestation von Kreativität und Routine in der Sprachverwendung / W. Wilss. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1989. – 238 S.

Список джерел ілюстративного матеріалу

Deichsel W. Bleiwe losse / Wunschkonzert: Stücke aus der BRD, Österreich und der Schweiz / W. Deichsel. – M.: Raduga, 1983. – S. 181-218.

Spielberg Ch. Die russische Spende / Ch. Spielberg. – München: Piper, 2001. – 317 S.